

Spanien från u-land till i-land

Spanien var i långa stycken ett u-land under 1940- och 1950-talet. 1959 påbörjades emellertid en internationalisering och omstrukturering av ekonomin. Detta blev upptakten till femton års snabb tillväxt. Mats Lundahl och Christina Rapp Lundahl redogör i denna artikel för Spaniens ekonomiska utveckling från 1959 till 1993. De betonar dess ojämnheter och sambandet med de internationella konjunktursvängningarna och drar slutsatsen att Spanien fortfarande har en bit kvar på vägen till en industrialisering som vilar på internationell konkurrenskraft.

Spaniens moderna ekonomiska historia börjar 1959.¹ Då antogs *Plan Nacional de Estabilización Económica*. Stabiliseringsplanen satte punkt för tjugo års isolatism och utgjorde det första steget på Spaniens väg till integration i den internationella ekonomin. Vi skall i denna artikel teckna en bild av de viktigaste förändringarna i den spanska ekonomin under de nästan trettiofem år som gått sedan Francoregimen beslöt sig för att lägga om ekonomisk kurs.

I ett första avsnitt beskrivs den situation som hade uppkommit under tiden från inbördeskrigets slut 1939 fram till kursomläggningen tjugo år senare. Därefter analyseras den snabba ekonomiska tillväxt som ägde rum mellan 1959 och 1974. I avsnitt tre diskuteras den ekono-

miska kris som följde i oljekrisens och den internationella lågkonjunktursens spår 1975–85 och som blev väsentligt svårare i Spanien än i övriga Västeuropa. Därpå analyseras den rekordsnabba återhämtningen och tillväxten 1986–90. Slutligen skisseras konjunkturedgången 1991–92 och dagens ekonomiska problem.

Spanien 1959: en ekonomi i kris

Det tidiga nittonhundratalet var i Spanien en tid då den ekonomiska liberalismens principer övergavs till förmån för protektionism och interventionism (Fontana & Nadal [1976, s 472]). Efter inbördeskrigets slut fortsatte Francoregimen på samma väg (Fontana & Nadal [1976], Salmon [1991, kap 1], Tamames [1991, kap 4, 16]). De spanska fascisterna misstrodde marknaden och började därför bygga upp en mycket omfattande statlig regleringsapparat. Målet var dels att få fullständig kontroll över ekonomin, dels att uppnå självförsörjning. För detta ändamål kontrollerades löner, priser, jordbruksproduktion och utrikeshandel och staten påtog sig en betydande roll som direkt pro-

MATS LUNDAHL är professor i utvecklingsekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm. Under 1992 var han gästforskare vid Universidad de Sevilla.

Civilekonom CHRISTINA RAPP LUNDAHL är avdelningsdirektör vid Arbetsmarknadsstyrelsen. Under 1992 var hon biträdande generalkommisarie för Sverige vid Expo 92 i Sevilla.

¹ För översikter av tidigare perioder, se t ex Vicens Vives [1972], Nadal [1973], Fontana & Nadal [1976] och Carreras [1988].

ducent av tex energi och transportmedel. En lång rad statliga företag byggdes upp under paraplyorganet *Instituto Nacional de Industria* (INI). Privata initiativ undertrycktes och fria fackföreningar förbjöds. Strejkrätten slopades och arbetsgivare och arbetstagare organiserades tillsammans inom ramen för sk vertikala syndikat som kontrollerades av staten.

Utrikeshandeln krympte. År 1950 uppgick den inte mer än till fem procent av BNP (Salmon [1991, s 2]), men detta var, väl att märka, kanske mest ett resultat av sådana externa faktorer som USAs vägran att ge Spanien Marshallhjälp och FNs bojkott 1946–53. Produktionssiffrorna hade däremot svårt att komma upp i nivåer som var jämförbara med tiden före inbördeskriget. Inte förrän 1950 låg industriproduktionen åter på 1929 års nivå och för jordbrukets del dröjde detta ända till 1958.

Inbördeskrigets effekter dröjde sig kvar under lång tid. Kriget hade kostat betydande offer i termer av döda och invaliderade och många på den republikanska sidan hade lämnat landet.² Den fysiska produktionsapparaten hade skadats allvarligt och Spanien var isolerat från omvärlden. På 1940- och 1950-talet uppvisade landet många drag som var direkt jämförbara med vad man normalt finner i ett u-land.³ Runt 1950 var nästan halva befolkningen sysselsatt inom jordbruket. Inbördeskriget hade lett till en ökning av jordbruksbefolkningens andel av det totala antalet sysselsatta, och drygt tio år efter dess slut hade Spanien fortfarande inte lyckats komma över denna ekonomiska tillbakagång (Tamames [1991, s 37, 44]). Per capitainkomsten nådde vid denna tid inte upp till 1935 års nivå (Fontana & Nadal [1976, s 507]) och var endast hälften så hög som den italienska (Naylon [1992, s 47]). Inte minst på landsbygden var inkomsterna låga (Tuñón de Lara [1962, s 64–65]). Energi och råvaror fattades och kommunikationsnä-

tet var i ett bedrövligt skick (Tuñón de Lara [1962, kap 7]).

I slutet av 1950-talet hade en ekonomisk kris hunnit utvecklas. Den inåtvända ekonomiska politiken – ”en nästan unik studie i autarkisk utveckling” (Lieberman [1982]) – hade skapat en ineffektiv produktionsapparat som producerade till höga kostnader, använde billig arbetskraft och traditionell teknologi (Salmon [1991, s 22]).⁴ Oförmågan att producera hade lett till varubrist och tvåsiffrig inflation (15,5 procent 1957 (Salmon [1991, s 3])) och handelsbalansen uppvisade ett konstant underskott. Pesetan var övervärderad och valutareserven höll på att tömmas.

Inkomster och förmögenheter var ojämnt regionalt fördelade. Folk flyttade till Barcelona, Madrid och Baskien från Andalusien, Murcia, Extremadura och Galicien (Tuñón de Lara [1962, s 19]), och en emigration till andra västeuropeiska länder hade inletts (Tamames [1991, s 40]). 1957 var fortfarande mer än 45 procent av den ekonomiskt aktiva befolkningen sysselsatt inom jordbruk, skogsbruk och fiske och mindre än en tredjedel inom industrin (Tuñón de Lara [1962, s 22]). Utbildningsbasen var bräcklig. Vid samma tid var 14 procent av den spanska befolkningen fortfarande analfabeter och endast 10 procent hade något slags yrkesutbildning (utöver allmänna studier på sekundär- och tertiärnivå). Spanien hade

² Mellan juli 1936 och december 1941 dog 550 000 människor mer än vad som skulle ha varit fallet under ”normala” förhållanden, som ett resultat av inbördeskriget och den repression som följde. Ungefär 200 000 gick samtidigt i exil (Fontana & Nadal [1976, s 509]).

³ För en klassisk skildring av Spanien vid denna tid, se Brenan [1987].

⁴ Utforliga beskrivningar av den spanska ekonomin vid denna tid återfinns tex i Bosque [1960], Tamames [1960] och Tuñón de Lara [1962].

"för många lantarbetare och för få tekniker" (Tuñón de Lara [1962, s28]). Jorden var ojämnt fördelad. Latifundiesystemet dominerade i Andalusien, Extremadura, La Mancha och Salamancaprovinsen, oekonomiskt små minifundier ställde till problem i områden som Segovia, Palencia, Cuenca, Asturien, Santander och Galicien (Tuñón de Lara [1962, s57]) och mycket lite hade gjorts för att komma till rätta med detta.

Det "ekonomiska miraklet": 1959–74

Redan i början av 1950-talet hade missnöjet med Francoregimens politik börjat sprida sig (Abella [1987, s908–910]). Regimen hade misslyckats fullständigt med att skapa en levnadsstandard som ens tillfredsställde de mest elementära kraven. Basvarorna var fortfarande ransonerade, ett helt årtionde efter inbördeskrigets slut. En serie strejker 1951 tvingade fram en regeringsombildning. Lönerna höjdes och följande år avskaffades de förhatliga ransoneringskorterna. Det dagliga livet började normaliseras från 1954. Den internationella isoleringen bröts sakta men säkert. Från 1953 fick Spanien ekonomiskt bistånd från USA, i utbyte mot militära baser. Två år senare blev landet medlem av FN och 1958 och 1959 även av Världsbanken och IMF. Det ökade politiska och sociala trycket pressade fram en ny regeringsombildning 1957 som gav mer plats för moderata, teknokratiskt inriktade ministrar än 1951 års förändringar.

Stabiliseringsplanen 1959 kombinerade liberaliseringsåtgärder med åtstramning (Tamames [1991, s476–477], Salmon [1991, s3]). Pesetan devalverades med 42 procent gentemot dollarn, det system med multipla växelkurser som tidigare använts slopades, en ny tullstruktur (med lägre tullsatser) infördes och utländska investeringar underlättades. Samtidigt minskades de offentliga utgifterna och statens upplåning, priserna på offentliga

tjänster höjdes, ränteläget skruvades upp och det blev svårare för den privata sektorn att få krediter. Lönerna frystes för att hålla tillbaka konsumtionsefterfrågan.

Som man skulle vänta sig blev resultatet av stabiliseringsplanen i första hand kontraktivt, under ett par år. Efterfrågan ströps och arbetslösheten, som redan var ett problem, ökade. Emigrationen av spanska arbetare till utlandet sköt ytterligare fart. Spanien räddades emellertid från en lång recession av att den internationella ekonomin gick in i en högtillväxtfas ungefär vid samma tid. Ökade realinkomster framför allt i nordvästra Europa ledde till en ökning av den internationella turismen samtidigt som de skapade en efterfrågan på arbetskraft som inte kunde tillfredsställas utan immigration.

Spanien kunde dra nytta av bägge dessa faktorer. Turismen hade vuxit i volym redan under 1950-talet och 1959 års stabiliseringsprogram (pesetans devalvering, liberaliseringen av importen och de utländska investeringarna) ökade i ett enda slag antalet besökare med 45 procent mellan 1959 och 1960. Landet kunde erbjuda ett pålitligt klimat och låga – kontrollerade – priser. Mellan 1959 och 1973 mer än åttadubblades antalet utländska besökare och hotellkapaciteten (antalet sängar) nästan femdubblades (Salmon [1991, s167]). Turismen blev den "ledande" eller "drivande" sektorn i den spanska ekonomin (Forsberg [1991]). Samtidigt lades emellertid grunden till de svårigheter som dagens spanska turistindustri har att brottas med: fullständigt okontrollerat byggande – en "cementridå" längs hela den spanska medelhavskusten, från Port Bou till Gibraltar (Naylon [1992, s49]) – av i genomsnitt låg kvalitet, brist på diversifiering av utbudet och övervältring av kostnaderna på senare generationer.⁵

⁵ För en fallstudie av turismens inverkan på några samhällen på Costa del Sol, se Instituto de Desarrollo Regional [1983].

Under 1960-talet ökade emigrationen drastiskt. Mellan 1960 och 1975 utvandrade nästan 1,4 miljoner spanjorer (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s281]). Utan denna emigration skulle massarbetslöshet knappast ha kunnat undvikas.⁶ Under samma tid ökade också den interna migrationen. Mer än tre miljoner människor flyttade (netto) från Mesetan, Galicien, Extremadura och Andalusien till industriområdena i Madrid, Barcelona, Baskien och Valencia och till turistområdena längs Medelhavet (Tamames [1991, s 48], Naylor [1992, s 46–47]).

Under de femton år som följde på stabiliseringsplanen genomgick Spanien en mycket snabb industriell utveckling (Myro [1988]) – tack vare den internationella högkonjunkturen. Förädlingsvärdet inom tillverkningsindustrin ökade med i genomsnitt 9,4 procent per år mellan 1960 och 1973 (Salmon [1991, s4]) – en siffra som endast överträffades av Japan bland OECD-länderna. Tillväxten var spridd över de flesta av industrins sektorer (Naylor [1992, s47]). Expansionen baserades på ökade inkomster, billig arbetskraft och ett, trots 1959 års utrikeshandelsliberalisering, delvis kvardröjande tullskydd på industrivaror, och, från och med 1970, på ett handelsavtal med EEC som gav Spanien preferenser på denna marknad. Spanien blev exportör av industrivaror (Tamames [1991, s 185, 269]).

Industrins tillväxt medförde en förändring av strukturen på det spanska näringslivet. Redan 1970 stod industrin för 65,5 procent av det totala exportvärdet och 1973 svarade sektorn för 27 procent av sysselsättningen. Vid samma tid hade byggnadsindustrin, som expanderade med nästan 7 procent per år 1960–74, tack vare turismen, den snabbt ökande urbaniseringen och den uppbyggnad av den fysiska infrastrukturen som samtidigt ägde rum, en sysselsättningsandel på nästan 10 procent. Tjänstesektorn, där inte enbart turismen utan även "moderna" tjänster inom handel, bank- och försäk-

ringsväsen etc hade ökat (Cuadrado Roura [1988]), hade nästan 29 procent och jordbrukets andel hade sjunkit till drygt 24 procent, från dryga 40 procent vid periodens början (Naylor [1992, s47]).

Jordbruket förändrades under perioden, men bara delvis. Det traditionella jordbruket, som byggde på billig arbetskraft, hölls under armarna av statliga regleringar och var företrädesvis inriktat på lokala marknader och självhushåll, fick under 1960-talet se sin bas bli alltmer eroderad, allteftersom arbetskraft migrerade till de moderna, expansiva delarna av ekonomin (García Delgado & Muñoz Ciudad [1988]). Det hade dessutom problem att anpassa sig till de förändringar i efterfrågestrukturen som ägde rum när resten av ekonomin moderniserades. Varken de stora, inte sällan notoriskt underutnyttjade, latifundierna eller de oekonomiska minifundierna kunde svara på de ändrade marknadssignalerna. De förra användes ofta mest för boskapsuppfödning eller som jaktmarker och de senare var för små för att uppnå några skalfördelar, men Francoregimen hade inget intresse av att genomföra någon jordreform (Salmon [1991, s 42–43, 49–51]).

Samtidigt lades emellertid grunden till ett "nytt" konkurrenskraftigt jordbruk som skulle komma att utvecklas under de följande decennierna: citrusfruktodling i Valenciaområdet, trädgårdsprodukter vid den andalusiska kusten (Almería, Granada, Málaga) och, i arbetskraftsbristens spår, mekaniserad spannmålsproduktion runt Sevilla (Salmon [1991, s43], Lundahl & Rapp [1992, s562–563]). Den gemensamma nämnaren för detta, "nya", jordbruk var ett långt större utnyttjande av kapital (utsäde, bevattning, konstgödsel,

⁶ Nettomigrationen till övriga Europa 1960–75 var emellertid *negativ*: minus 142000. De flesta återvände alltså hem under perioden, särskilt 1965–68 och 1974–75 (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s281]).

maskiner), specialisering och inriktning på de expanderande marknader som följde i industrialiseringens och turismens spår.

På femton års tid hade Spanien förvandlats från ett jordbruksland med starka u-landsinslag till ett industri- och serviceland. BNP hade ökat med 6,8 procent per år och BNP per capita med 5,5 procent, mellan 1959 och 1974 – bägge i reala termer – vilket innebar att Spanien radikalt hade knäppt in på det försprång resten av Västeuropa hade, från en BNP per capita på 60 procent av genomsnittet för dagens tolv EG-länder till 80 procent. Härtill kom de av migrantarbetarna utomlands förtjänade, hemsända, inkomsterna. Tillväxten hade emellertid också sina kostnader. Mellan 1961 och 1974 ökade den årliga inflationstakten från 1,8 procent till 17,8 procent och importen sköt snabbt i höjden med följd att bytesbalansen uppvisade ett underskott under åtta av de femton åren mellan 1959 och 1975. Den sysselsättning som hade skapats mellan 1964 och mitten på 1970-talet uppgick till knappt en miljon arbetstillfällen – lika många som antalet emigranter under samma tid (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 76, 281]).

Ett decennium av recession: 1975–85

1960-talets tillväxt var ett resultat av den internationella högkonjunkturen. Den omläggning av den ekonomiska politiken som ägde rum 1959 gjorde Spanien till ett intressant land för utländska investerare, men tillväxten hade knappast ägt rum utan konjunkturuppgången. Trots 1959 års deklARATIONER hade den statliga inblandningen i ekonomin, och den därmed sammanhängande ineffektiviteten, knappast minskat (Salmon [1991, s 32–33]). Planeringsideologin hade slagit rot i regeringskretsar (även om den i praktiken inte skördade några lagrar) och INIs inflytande hade ökat. Protektionismen levde

delvis kvar, särskilt i konsumtionsvaruindustrin, och den industrialisering som hade ägt rum vilade i mitten på 1970-talet fortfarande på låga löner och traditionell teknologi (Salmon [1991, s 4–5]).

Bräckligheten i det spanska ekonomiska "miraklet" skulle snart komma att visa sig. Oljekrisen blev den utlösande faktorn. På ett år, mellan januari 1973 och januari 1974 ökade råoljepriset med nästan 500 procent (Salmon [1991, s 6]). Tillväxten i världsekonomin sjönk och Spanien gick in i en recession som skulle komma att vara i mer än ett decennium.

Oljekrisens effekter blev allvarligare och mera utdragna i Spanien än i OECD-länderna i gemen. Nedgången började 1975. Under 1974 hade BNP vuxit med 5,3 procent i reala termer, men året därpå var man nere i en tillväxttakt på 0,5 procent, vilket i per capitatermer räknat motsvarade en *minskning* med 0,5 procent. Bytesbalansen uppvisade ett underskott i storleksordningen 2,9 procent av BNP. Arbetslösheten började stiga (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 77]).

Under den följande tioårsperioden ökade BNP endast med 1,5 procent per år, vilket innebar att per capitainkomsten stagnerade i reala termer. Arbetslösheten steg från låga 2,6 procent 1974 till 21,7 1985. Mer än en och en halv miljon arbetstillfällen försvann mellan 1977 och 1985 och Spanien halkade alltmer på efterkälken i förhållande till EG. Den relativa per capitainkomsten föll från 80,4 procent av EG-genomsnittet 1974 till 71,8 procent 1985 (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 77]).

Att krisen blev allvarligare och längre i Spanien än i västvärlden i stort hade speciella orsaker.⁷ Framför allt råkade recessionens början sammanfalla med den mest djupgående politiska förändringen i Spanien under efterkrigstiden. I november

⁷ En detaljerad analys av krisen görs i García Delgado [1990].

1975 dog general Franco och Spanien stod inför problemet med att återinföra ett demokratiskt styrelseskick samtidigt som de sämre tiderna, och då inte minst Spaniens extremt starka oljeberoende (Sudrià i Triay [1988]), påkallade en radikal omläggning av den ekonomiska politiken.

Naturligt nog kom de politiska problemen att överskugga de ekonomiska. Spanjorerna hade levt under diktatur i drygt trettiofem år och de flesta var följaktligen fast beslutna att få till stånd en så snabb övergång till demokrati som möjligt – men inte alla. Att bygga upp demokratin var en delikat uppgift som kom att ta flera år. Följden blev att den ekonomiska anpassningen försenades. Två år, 1975–77, gick utan att särskilt mycket hände (García Delgado & Serrano Sanz [1990]). Spanien använde sig först av en kompensationspolitik som gick ut på att inte höja det inhemska oljepriset, med följd att landets oljeberoende ökade och handelsbalansen försämrades. Detta följdes av en politik som mest gick ut på att inte äventyra demokratiseringen, med löneökningar som översteg produktivtetsökningarna, samt en alltför expansiv efterfrågepolitik.

Inflationen sköt snabbt i höjden tills den på sommaren 1977 hade nått en nivå på över 40 procent (Fuentes Quintana [1990, s 32]). Spanien riskerade att gå in i en recession kombinerad med hyperinflation. Inflationen hotade den sociala stabiliteten och därmed i sista hand demokratin. I denna situation lyckades de politiska partierna nå en konsensuslösning, de sk Moncloapakterna, som också inbegrep arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna (Fuentes Quintana [1990]). Det "sociala kontrakt" som härigenom upprättades gick dels ut på makroekonomisk åtstramning och inflationsbekämpning via penning- och finanspolitik och en mer återhållsam lönepolitik, baserad på förväntade prisstegringar, dels på att stärka den spanska ekonomins konkurrenskraft genom en realistisk växelkurs, ökad flexi-

bilitet på faktormarknaderna och en ökad betoning av marknadsekonomiska principer. Slutligen ville man underlätta ett framtida inträde i EG, genom att avreglera ekonomin och harmonisera den spanska ekonomiska politiken med EGs.

Moncloapakterna visade att det fanns en politisk vilja att komma tillrätta med den ekonomiska krisen, men just när man 1979 började skönja de första konkreta resultaten i form av dämpad prisstegringstakt och förbättrad bytesbalans kom den andra oljeprishöjningen (Linde [1990]). Industriproduktionen föll (Naylon [1992, s 50]).⁸ De grenar som Spanien hade haft en komparativ fördel i på 1960-talet (stål, skeppsbyggnad, textilier, kemikalier) hade svåra problem genom att såväl energi- som lönekostnaderna hade skjutit i höjden (Pérez Simarro [1986]). Arbetslösheten, som i slutet av 1979 låg på 9,5 procent, sköt ånyo i höjden till 12,6 procent ett år senare (Linde [1990, s 49]). BNP per capita föll i reala termer 1981–82 (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 78]). I slutet av 1982 befann sig Spanien i den föga avundsvärda situationen att landet hade den högsta arbetslösheten i hela OECD-området och en inflationstakt och ett budgetunderskott som bägge låg klart över genomsnittet för de europeiska OECD-länderna (Linde [1990, s 56]).

Vid valet 1982 fick det spanska socialistpartiet egen majoritet i *Cortes* (riksdagen). Den kris som hade börjat 1975 gick härmed in i sin sista fas (Segura [1990]). Felipe González' regering kunde nu, med stöd av en bred väljarmajoritet, gripa sig an med uppgiften att åstadkomma makroekonomisk balans och strukturanpassning för att förbereda Spaniens inträde i EG (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 78–79]).

⁸ Industrins problem diskuteras detaljerat i text i Maravall [1987], Segura m fl [1989] och Vázquez García [1990].

Inflationsbekämpningen fick högsta prioritet. Penningpolitiken förblev restriktiv och man gick över till att lånefinansiera det statliga budgetunderskottet i stället för att öka penningmängden. Pesetan devalverades med 8 procent 1982 och deprecieringen fortsatte under följande år som ett led i ansträngningarna att minska bytesbalansunderskottet. Däremot fortsatte budgetunderskottet att öka, till 6,2 procent av BNP 1985 (Segura [1990, s 72]).

Den främsta anledningen till att finanspolitiken dåligt rimmade med penningpolitiken var att ett antal strukturella reformer samtidigt vidtogs, och att dessa måste finansieras. Betydande delar av industrin omstrukturerades och moderniserades. Kapacitet och sysselsättning i sådana problembranscher som stål, skeppsbyggnad och hushållsmaskiner drogs ner, finanserna sanerades och investeringar i ny teknik underlättades (Vázquez García [1990], Salmon [1991, s 115–118]). Samtidigt tog man itu med oljeberoendet. Utbudet av kärn-, kol- och vattenkraft ökades och sparåtgärder infördes (Bandrés Moliné [1990]). Ett tredje reformområde var arbetsmarknaden, där en rad åtgärder infördes som underlättade rörlighet och flexibilitet. Bland annat blev det lättare att sluta tidsbegränsade arbetskontrakt (Segura [1990, s 71]).

Det kortsiktiga resultatet av den nya politiken blev i första hand en ökning av arbetslösheten som en följd av åtstramningsåtgärderna, från 16,5 procent 1982 till 22,2 procent tre år senare. Samtidigt hade inflationen sjunkit till strax över 8 procent och underskottet i bytesbalansen hade vänts i ett överskott (som dock inte skulle bli bestående) (Segura [1990, s 64]). Viktigare var emellertid att man delvis (men bara delvis) lyckats omstrukturera industrin och öka dess konkurrenskraft gentemot utlandet. Detta skulle visa sig under den kommande femårsperioden.

EG-medlemskap och snabb tillväxt: 1986–90

Den 1 januari 1986 gjorde Spanien sitt inträde i EG. Vägen dit hade inte varit enkel. Medlemsförhandlingarna, som hade tagit sju år, hade försvarats av att Spanien, i skuggan av den ekonomiska krisen, hade lagt stor vikt vid att behålla sitt statliga stöd till jordbruket och industrin. Resultatet blev ett stort antal övergångsregler (Solbes Mira [1990]).

Förväntningarna på medlemskapet var stora. Till detta bidrog inte minst den internationella konjunkturuppgången. Investeringsviljan ökade explosionsartat 1986 och ökningen fortsatte undan den följande femårsperioden. Under 1986 investerades 19,5 procent av BNP och fyra år senare hade siffran stigit till 24,4 procent. Det utländska inslaget ökade, framför allt i finans- och fastighetssektorerna samt i den högteknologiska industrin. 1990 uppgick de utländska investeringarna i Spanien till 4 procent av BNP (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 82]).

Förutsättningarna för utrikeshandeln förändrades genom EG-medlemskapet. Mellan 1986 och 1991 eliminerades 90 procent av tullskyddet gentemot EG-länderna och de kvantitativa importrestriktionerna började avskaffas. Även importen från tredje land liberaliserades. Samtidigt försvann EGs skydd mot spanska varor. (Detta var dock redan lågt.) Resultaten visade sig snabbt. Under femårsperioden 1986–91 ökade exporten i reala termer med 3,9 procent per år i genomsnitt och importen med drygt 15 procent (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 83–84]). EG-området dominerade, med 60 procent av Spaniens export och 71 procent av importen 1991 (OECD [1993a, s 120]).

Tillväxten i investeringarna och utrikeshandeln kan avläsas även i BNP-siffrorna. Mellan 1986 och 1991 ökade BNP med i genomsnitt 4,5 procent per år i reala termer. Spaniens ekonomi växte klart

snabbare än genomsnittet i EG (3,1 procent). Totalt skapades närmare 2 miljoner nya arbetstillfällen och den registrerade arbetslösheten sjönk till 16 procent 1990, från 21,7 procent 1986 (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 81]). Inflationen, som under perioden bekämpades med en restriktiv penningpolitik med relativt höga räntor, varierade mellan 4,8 procent (1988) och 6,7 procent (1990) (OECD [1993a, s 20]).

Vid ungefär samma tid som Spanien blev medlem i EG tog den regionala utvecklingen ny fart. Den nya konstitutionen, från 1978, hade lagstadgat en uppdelning av landet i 17 autonoma regioner som skulle vara socialt och ekonomiskt självstyrande. Inom det sociala området faller frågor som berör hälsa, social välfärd, utbildning, miljö, stadsplanering och kultur och på det ekonomiska området får regionerna besluta om sin industri-, jordbruks-, fiske- och skogspolitik, om infrastruktur och om frågor som rör turism. De autonoma regionerna finansieras till övervägande delen via statsbudgeten men också, i mindre utsträckning, genom skatter och avgifter som de själva tar upp. Den statliga tilldelningen, som har till syfte att utjämna de ekonomiska skillnaderna mellan regionerna, bestäms av sådana faktorer som befolkning, geografiskt läge (periferert eller ej, öar eller ej), per capitainkomst och skattetryck.⁹ Av Spaniens totala BNP gick 1991 10 procent till de autonoma regionerna (OECD [1993a, s 66]).

Har då decentraliseringen lett till ekonomisk utjämning mellan regionerna? Det är svårt att lämna ett entydigt svar på denna fråga. Bilden kompliceras av de stora belopp som tillförts Spaniens fattiga regioner från EGs olika "solidaritetsfonder" och av de investeringsströmmar som följde i EG-medlemskapets spår och som i första hand gick till de mer utvecklade regionerna: Madrid, Katalonien och Valencia. Den ojämna utvecklingen fortsätter dock. Flera studier visar att det är re-

gionerna längs Medelhavet som, tillsammans med Navarra i norr och Madrid i centrum, har växt mest under den senaste femtonårsperioden. Ett geografiskt mönster har bildats där de expansiva regionerna ligger fördelade i ett "y" (Morris [1992]). 1989 hade regionerna Katalonien, Valencia och Murcia 28 procent av Spaniens befolkning på sammanlagt 13 procent av ytan, medan deras andel av BNP var 32 procent och de stod för mer än 44 procent av jordbruks- och industriexporten (Naylor [1992, s 60]).

En förskjutning av den regionala tyngdpunkten har alltså ägt rum. Den kantabriska kusten, Asturien och Baskien, med den tunga industrin, har gått tillbaka och Medelhavskustens ställning har förstärkts (Vázquez García [1988], Pedreño [1988]). Denna tyngdpunktsförskjutning motsvaras av en strukturomvandling. Det är inte längre den tunga industrin i norr som ger tillväxt, utan de små och medelstora företagen tillsammans med den högteknologiska industrin. (Småföretagen satsar i huvudsak på intensiv jordbruksproduktion – frukt och grönsaker – och på turism.)

Den industriella omvandlingen är emellertid långt ifrån fullbordad. Regeringen koncentrerade delvis sina ansträngningar på att rädda sysselsättningen i gamla problembanscher och rationaliseringen av de statsägda företagen gick trögt. Samtidigt satsade man inte tillräckligt på att utveckla nya företag. De komparativa fördelarna baseras fortfarande delvis på låga kostnader i branscher där framför allt NIC-länderna utgör ett hot (Salmon [1992, s 142–143]).

⁹ Regeringens regionalpolitik återfinns i Ministerio de Economía y Hacienda [u.å]. Serrano Sanz [1988] och Alonso Zaldívar & Castells [1992, kap 4] innehåller en utförlig diskussion av förhållandet mellan staten och de autonoma regionerna.

Konjunkturedgång och ekonomiska problem: 1991–93

Efter den starka ekonomiska tillväxten under senare halvan av 1980-talet började de första tecknen på en avmattning visa sig 1991. Den internationella konjunkturen hade vänt och under 1992, året för världsutställningen i Sevilla och sommarolympiaden i Barcelona, stod det klart att Spanien var på väg ner i en djup ekonomisk vågdal. Den reala BNP-tillväxten uppgick inte mer än till 1 procent och de privata investeringarna minskade med 4 procent. De utländska investerarna svek och framtidspessimismen började utbreda sig. Bytesbalansen försämrades och det statliga budgetunderskottet växte (OECD [1993b, s 112]). Pesetan, som hade varit stark under flera år, utsattes för spekulationstryck och devalverades vid två tillfällen under hösten, med sammanlagt 11 procent (Economic Commission for Europe [1993, s 68]). Situationen på arbetsmarknaden försämrades snabbt. Arbetslösheten, som hade varit hög även under 1980-talets högkonjunktur, ökade från 15,9 procent under andra kvartalet 1991 till drygt 20 procent under fjärde kvartalet 1992 (Forsberg [1993, s 3]). Företagen satsade på att rationalisera och minska lönekostnaderna.¹⁰

Under 1993 förvärrades Spaniens ekonomiska läge ytterligare. Pesetan devalverades ånyo i maj, för tredje gången på åtta månader, denna gång med 8 procent. Under de första fem månaderna sjönk BNP med 0,5 procent och arbetslösheten steg till nästan 22 procent under det första kvartalet, till den rekordhöga siffran 3,3 miljoner. Av dessa var 55 procent under 30 år och 47 procent långtidsarbetslösa som förgäves hade sökt arbete i över ett år (Banco Central Hispano [1993], Forsberg [1993]). Spanien hade EG:s högsta arbetslöshet och i vissa regioner framstod situationen som direkt katastrofal: Cádiz med över 37 procent arbetslösa och Má-

laga med drygt 36 procent i juli (Sur [1993]).¹¹

I april utlyste Felipe González parlamentsval till den 6 juni istället för, som planerat, till slutet av oktober. Såväl de ekonomiska indikatorerna som popularitetssiffrorna för socialistpartiet pekade neråt. Socialistpartiet vann knappt men förlorade sin absoluta majoritet i *Cortes* och tvingades bilda en ren minoritetsregering – i en situation där de ekonomiska problemen, och framför allt då de som förknippas med arbetslösheten, snabbt tornade upp sig.

Under andra kvartalet 1993 steg arbetslösheten ytterligare, till 22,3 procent. 3,4 miljoner spanjorer stod utan arbete sedan 590 000 arbetstillfällen försvunnit under de föregående tolv månaderna (Marcos [1993]). Alla sektorer är drabbade, dock främst industrin och byggsektorn, där nedgången ligger runt 10 procent (*El País* [1993b]). Flexibiliteten på arbetsmarknaden är låg. Trycket från fackföreningarna för fortsatta löneökningar och ökad anställningstrygghet är stort och det råder långt ifrån den harmoni mellan facket och socialistpartiet som man kanske skulle vänta sig. Facket bromsar systematiskt de försök som gjorts att luckra upp den ganska rigida spanska arbetsmarknadslagstiftningen.

Det statliga budgetunderskottet kvar-

¹⁰ Den del av Moncloapakternas "sociala kontrakt" som höll tillbaka fackföreningarnas lönekrav hade vittrat sönder under högkonjunkturen.

¹¹ Det bör observeras att de spanska arbetslöshetssiffrorna är svårtolkade. I Spanien finns en stor dold ekonomi, som omfattade kanske 2 miljoner människor under senare halvan av 1980-talet – tjänster, byggen, vissa industrier där inga speciella färdigheter krävs, t ex textil, leksaker, livsmedel (Benito [1987]). De officiella siffrorna överskattar alltså antalet faktiskt arbetslösa. Många arbetar nått och jämt så länge att de får sociala förmåner och går därefter över till obeskattnade sysselsättningar.

står. I början av augusti annonserade ekonomiministern Pedro Solbes ett nytt krispaket med nedskärningar av de offentliga utgifterna i förhållande till budgeten. Recessionen har gjort att de faktiska skatteintäkterna ligger under de budgeterade medan utgifterna ligger över den planerade siffran. Troligen hamnar man för 1993 på ett slutligt budgetunderskott på över 5 procent av BNP, mot planerade 2,4 procent (Bruce [1993]).

Däremot har regeringen lyckats begränsa inflationen. Penningpolitiken har varit stram sedan mitten av 1992 (OECD [1993a, s 113]), både för att bekämpa inflationen och för att hålla pesetakursen uppe. Den svaga efterfrågan under recessionen i kombination med den av devalveringen genererade importminskningen har verksamt bidragit till att 1993 års prisstegringstakt ligger under siffran för 1992 (Forsberg [1993]). Samtidigt har handels- och bytesbalansen förbättrats avsevärt (*El País* [1993a, 1993c], *El Mundo* [1993]).

Slutsatser

Spaniens ekonomi har genomgått skiftande öden sedan beslutet togs 1959 att öppna landet gentemot omvärlden. Det råder inte minsta tvivel om att Spanien varit högst betjänt av denna avgörande förändring. Utan den hade aldrig steget kunnat tas från vad som i långa stycken liknade ett u-land till dagens moderna, "genomeuropeiserade", ekonomi. Samtidigt kan man emellertid konstatera att Spanien blivit de internationella konjunktursvängningarnas fånge. När tiderna har varit bra har det gått bra. Den spanska tillväxttakten har legat över motsvarande siffra för andra västländer. I tider av avmattning och recession har det däremot gått markant sämre för Spanien än för de flesta övriga industriländer.

Detta är knappast någon tillfällighet. Delvis ligger förklaringen i de unika politiska faktorer som berörts i det före-

gående, men det finns också en gemensam nämnare bakom det spanska mönstret. I uppgångstider har Spanien litat till den stimulans som en hög internationell efterfrågan har kunnat ge. Samtidigt har man emellertid försummat att ta tillfället i akt att i tillräcklig utsträckning krympa, omstrukturera och rationalisera gamla problembanscher. Dessa har därför drabbats hårt när väl konjunkturedgångarna har satt in, med följd att nästa konjunkturuppgång har ägt rum från en låg bas, etc.

Många av de "gamla" svaghetera kvarstår. När Spanien kom med i EG visade sig detta tydligt. I så gott som alla industribranscher ökade importens andel av totala försäljningsvärdet under de följande åren samtidigt som de branschvisa importöverskotten ökade – såväl gentemot övriga EG-länder som gentemot tredje land (Alonso Zaldívar & Castells [1992, s 102–106]). Industrialiseringen vilar fortfarande på bräcklig grund och så fort efterfrågan avmattas visar sig detta i snabbt ökande arbetslöshet. Det bygge som påbörjades under Francotiden och vidareutvecklades under den första socialistregeringens tid, efter 1982 års val, är fortfarande bara halvfärdigt.

Referenser

- Abella, R, [1987], "La España contemporánea: de la guerra civil a Juan Carlos I". I *Nueva historia de España*. Vol 5. Asuri de Ediciones. Tryckort saknas.
- Alonso Zaldívar, C & Castells, M, [1992], *España fin de siglo*. Alianza Editorial, Madrid.
- Banco Central Hispano, Research Department, [1993], *Spain: Economic Outlook*, June 1993. Madrid.
- Bandrés Moliné, E, [1990], "Equipamientos e infraestructuras: un costoso legado de la transición". I García Delgado, J L (red), *Economía española de la transición y la democracia 1973–1986*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- Benito, S, [1987], "La economía sumergida en España". *Revista del Instituto de Estudios*

- Económicos*, vol 1, s 254–288.
- Bosque, J, [1960], *Geografía económica de España*, femte uppl. Editorial Teide, Barcelona.
- Brenan, G, [1987], *The Face of Spain*. Penguin Books, in association with Hamish Hamilton, Harmondsworth.
- Bruce, P, [1993], "Madrid Cuts Spending Plans by \$720m". *Financial Times*, 6 augusti 1993.
- Carreras, A, [1988], "La industrialización española en el marco de la historia económica europea: ritmos y caracteres comparados". I García Delgado, J L (red), *España, Tomo II, Economía*. Espasa-Calpe, Madrid.
- Cuadrado Roura, J R, [1988], "El sector servicios: evolución, características y perspectivas de futuro". I García Delgado, J L (red), *España, Tomo II, Economía*. Espasa-Calpe, Madrid.
- Economic Commission for Europe, United Nations, [1993], *Economic Survey of Europe in 1992–1993*. New York.
- El Mundo*, [1993], "El déficit comercial cayó 39,2% en los ocho primeros meses". 2 oktober 1993.
- El País*, [1993a], "El déficit exterior cayó un 40% por el alza de exportaciones y caída de importaciones". 10 juli 1993.
- El País*, [1993b], "Caos en la industria". 30 juli 1993.
- El País*, [1993c], "El déficit corriente cayó un 35% en el primer semestre". 18 september 1993.
- Fontana, J & Nadal, J, [1976], "Spain 1914–1970". I Cipolla, C M (red), *The Fontana Economic History of Europe, Volume 6 (2): Contemporary Economies, Part Two*. Collins/Fontana Books, Glasgow.
- Forsberg, L E, [1991], "Spaniens turistnäring: guldhönans tid förbi?". PM Nr 106 H 6, Utrikesdepartementet, 1991–11–25, Sveriges ambassad, Madrid.
- Forsberg, L E, [1993], "Spansk ekonomi våren 1993: På väg ut ur krisen efter valet?". PM Nr 68 H 6, Utrikesdepartementet, 1993-06-14, Sveriges ambassad, Madrid.
- Fuentes Quintana, E, [1990], "De los Pactos de la Moncloa a la Constitución (julio 1977-diciembre 1978)". I García Delgado, J L (red), *Economía española de la transición y la democracia 1973–1986*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- García Delgado, J L & Muñoz Ciudad, C, [1988], "La agricultura: cambios estructurales en los últimos decenios". I García Delgado, J L (red), *España, Tomo II, Economía*. Espasa-Calpe, Madrid.
- García Delgado, J L (red), [1990], *Economía española de la transición y la democracia 1973–1986*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- García Delgado, J L & Serrano Sanz, J M, [1990], "De la primera crisis energética a las elecciones del 77: tiempo de incertidumbre". I García Delgado, J L (red), *Economía española de la transición y la democracia 1973–1986*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- Instituto de Desarrollo Regional, [1983], *Turismo y desarrollo regional en Andalucía*. Instituto de Desarrollo Regional de la Universidad de Sevilla, Sevilla.
- Lieberman, S, [1982], *The Contemporary Spanish Economy*. George Allen & Unwin, London.
- Linde, L M, [1990], "La profundización de la crisis económica: 1979–1982". I García Delgado, J L (red), *Economía española de la transición y la democracia 1973–1986*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- Lundahl, M & Rapp, C, [1992], "Andalusien – region i utveckling?". *Ekonomisk Debatt*, årg 20, nr 7, s 558–569.
- Maravall, F, [1987], *Economía y política industrial en España*. Ediciones Pirámide, Madrid.
- Marcos, P, [1993], "El paro alcanza una tasa récord del 22,25% con una inusual destrucción de empleo". *El País*, 30 juli 1993.
- Ministerio de Economía y Hacienda, Secretaría de Estado de Hacienda, [u å], *Plan de desarrollo regional de España 1989–1993*.
- Morris, A, [1992], "Spain's New Economic Geography: the Mediterranean Axis". *Scottish Geographical Magazine*, vol 108, s 92–98.
- Myro, R, [1988], "La industria: expansión, crisis y reconversión". I García Delgado, J L (red), *España, Tomo II, Economía*. Espasa-Calpe, Madrid.
- Nadal, J, [1973], "Spain 1830–1914". I Cipolla, C M (red), *The Fontana Economic History of Europe. Volume 4 (2): The Emer-*

- gence of Industrial Societies, Part Two. Fontana/Collins, Glasgow.
- Naylon, J, [1992], "Ascent and Decline in the Spanish Regional System". *Geography*, vol 77, s 46–62.
- OECD [1993a], *Economic Surveys 1992–1993: Spain*. Paris.
- OECD [1993b], *OECD Economic Outlook*, Nr 52, June 1993. Paris.
- Pedreño, A, [1988], "Un eje de expansión económica: Cataluña-Mediterráneo". I García Delgado, J L (red), *España, Tomo II, Economía*. Espasa-Calpe, Madrid.
- Pérez Simarro, R, [1986], "Situación comparativa de la industria española". *Economía Industrial*, No 246, s 21–31.
- Salmon, K G, [1991], *The Modern Spanish Economy: Transformation and Integration into Europe*. Pinter Publishers, London och New York.
- Segura, J, [1990], "Del primer gobierno socialista a la integración en la CEE: 1983–1985". I García Delgado, J L (red), *Economía española de la transición y la democracia 1973–1986*. Centro de Investigaciones Sociológicas. Madrid.
- Segura, J m fl, [1989], *La industria española en la crisis (1978/1984)*. Alianza Editorial, Madrid.
- Serrano Sanz, J M, [1988], "La intervención económica en el estado de las autonomías". I García Delgado, J L (red), *España, Tomo II, Economía*. Espasa-Calpe, Madrid.
- Solbes Mira, P, [1990], "La economía española ante la CEE: el proceso de negociación". I García Delgado, J L (red), *Economía española de la transición y la democracia 1973–1986*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- Sudrià i Triay, C, [1988], "El sector energético: condicionamientos y posibilidades". I *España, Tomo II, Economía*. Espasa-Calpe, Madrid.
- Sur, [1993], "Málaga es la segunda provincia de España con mayor tasa de desempleo". 31 juli 1993.
- Tamames, R, [1960], *Estructura económica de España*. Sociedad de Estudios y Publicaciones, Madrid.
- Tamames, R, [1991], *Introducción a la economía española*, nittonde, reviderade, uppl. Alianza Editorial, Madrid.
- Tuñón de Lara, M, [1960], *Panorama actual de la economía española*. Libería Española, Paris.
- Vázquez García, J A, [1988], "Regiones de tradición industrial en declive: La Cornisa Cantábrica". I García Delgado, J L (red), *España, Tomo II, Economía*. Espasa-Calpe, Madrid.
- Vázquez García, J A, [1990], "Crisis, cambio y recuperación industrial". I García Delgado, J L (red), *Economía española de la transición y la democracia 1973–1986*. Centro de Investigaciones Sociológicas, Madrid.
- Vicens Vives, J, con la colaboración de J Nadal Oller, [1972], *Manual de historia económica de España*. Nionde upplagan. Editorial Vicens-Vives, Barcelona.